

Examen VWO

2014

tijdvak 1
donderdag 15 mei
9.00 - 12.00 uur

filosofie

Dit examen bestaat uit 17 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 53 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of argumentatie gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of argumentatie ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1 Vrije wil op de weg

Op 19 februari 2011 reed een Volkswagen Golf in de bebouwde kom van een stad een Daihatsu aan. De bestuurder van de Golf reed met grote snelheid heel dicht op zijn voorganger en probeerde in te halen op een kruising met een verkeersheuvel. Bij het inhalen kwam hij op de linkerweghelft terecht en kon hij door zijn hoge snelheid niet meer op tijd terugsturen. Net op dat moment kwam van links de Daihatsu de weg op. De Golf reed de Daihatsu frontaal aan, waardoor de bestuurster van de Daihatsu op slag dood was.

De bestuurder van de Golf was al eens bestraft voor het rijden van 80 kilometer per uur in de bebouwde kom. Daarvoor is hem toen een verkeersboete en een verkeerseducatiecursus opgelegd.

Een jaar na dit ongeluk staat in dagblad Trouw een artikel waarin de weduwnaar van de doodgereden vrouw zijn beklag doet. De weduwnaar schrijft met welke gevoelens hij achtergebleven is:

tekst 1

Een straf na een dodelijk verkeersongeluk door roekeloos rijden moet een correctieve straf zijn. Wanneer de dader niet snapt waar het over gaat of alle oorzaken en gevolgen ontkent – dit is het geval in deze zaak – dan gaat er van de gevraagde straf niets correctiefts uit.

Wat volgt is alleen maar rancune, zowel bij de veroorzaker als bij de nabestaanden. Mijn vrouw laat vier kinderen (met partners) achter, en drie kleinkinderen.

Wat mij nu, achteraf, het meest steekt is dat de dader vindt dat hij geen schuld heeft. Hij zal de definitieve straf (wat er vandaag of later in hoger beroep dan ook uitkomt) altijd als onrechtvaardig blijven zien. Als dat idee bij hem niet weggenomen kan worden, en hij zich onschuldig blijft voelen, ja zelfs door zijn advocaat wordt gesterkt in die gedachte, zullen wij als nabestaanden een leven lang, ook een onbevredigend gevoel aan de gehele affaire overhouden.

Een straf die als onvoldoende wordt ervaren, blijft frustreren. Voor ons zal het nooit genoegdoening geven. Roekeloos rijgedrag valt niet te snappen.

bron: Trouw, 6 maart 2012

In tegenstelling tot de weduwnaar zou de filosoof Derk Pereboom van mening zijn dat de Golfbestuurder geen straf verdient.

Peereboom is een harde incompatibilist.

4p 1 Geef met twee citaten uit tekst 1 aan welke twee redenen voor strafvervolgning je in deze tekst herkent.

Leg uit welke reden de weduwnaar volgens de argumentatie van Pereboom kan gebruiken om de bestuurder ter verantwoording te roepen en welke reden de weduwnaar daarvoor niet kan gebruiken.

De woede van de weduwnaar zou je kunnen zien als morele woede. Volgens Pereboom is morele woede een belangrijk deel van ons morele leven en veronderstelt het geloof in de vrije wil. Tegelijkertijd kunnen uitingen van morele woede schadelijke gevolgen hebben.

3p 2 Waarom veronderstelt de morele woede van de weduwnaar geloof in de vrije wil van de Golfbestuurder? Beargumenteer je antwoord met een verwijzing naar tekst 1.

Welk nadeel van morele woede is te herkennen in tekst 1?

Leg ten slotte uit dat volgens Pereboom het harde incompatibilisme het leven van de weduwnaar juist zou kunnen verrijken.

De brief van de echtgenoot stond op de dag waarop de rechtszaak plaatsvond in de krant. Omdat de Golfbestuurder vindt dat hij onschuldig is, vraagt zijn advocaat vrijspraak:

tekst 2

Het causale verband ontbreekt tussen het mogelijke bumperkleven van verdachte en het ontstaan van het ongeval. Voorts zijn er geen omstandigheden aan te wijzen waaruit kan worden afgeleid dat anderszins sprake zou kunnen zijn geweest van een aanmerkelijke schuld van verdachte. Het feit dat de verdachte heeft ingehaald, terwijl dit gelet op de omstandigheden achteraf niet mogelijk bleek te zijn, levert geen schuld op in de zin van artikel 6 van de Wegenverkeerswet 1994.

bron: rechtspraak.nl

De bestuurder van de Golf vindt dat hij onschuldig is. De advocaat claimt dat ook: de betrokken personen waren op het verkeerde moment op de verkeerde plaats. Pech voor de vrouw die bij het ongeluk overleed en voor hemzelf.

Immanuel Kant vond echter dat geluk of pech niet van invloed mochten zijn op de morele beoordeling van iemands daden. Volgens Kant gaat het om de intenties. Iedereen is verantwoordelijk voor zijn of haar eigen daden, wat de gevolgen ook zijn.

De rechter die deze zaak onder zich heeft, lijkt ook in een ander opzicht een navolger van Kant te zijn, want zij heeft de volgende overwegingen om haar uitspraak te motiveren dat de Golfbestuurder verantwoordelijk is voor zijn handelen:

tekst 3

In de onderhavige zaak was sprake van omstandigheden waarin verdachte een verkeerde keuze heeft gemaakt. Allereerst was er geen objectieve aanleiding voor verdachte om in te halen. Zijn voorgangster reed ongeveer 50 km/u, de ter plekke toegestane maximumsnelheid. Vervolgens is verdachte kort achter zijn voorgangster gaan rijden ter voorbereiding op de voorgenomen inhaalmanoeuvre. Hierdoor heeft hij beperkt zicht gehad op het weggedeelte dat hij nodig had om de inhaalmanoeuvre uit te voeren. Vervolgens heeft hij getracht zijn voorgangster in te halen, door een abrupte sturbeweging naar links te maken. Hij heeft dit gedaan met een aanzienlijk hogere snelheid, waarmee hij zijn mogelijkheden heeft ingeperkt om snel en adequaat te reageren op onverwachte verkeerssituaties. Verdachte heeft zijn inhaalactie aldus ondernomen op een wijze die, gelet op de hiervoor genoemde omstandigheden, volstrekt onverantwoord was.

Op grond van het voorgaande is de rechtbank, anders dan de raadsman, van oordeel dat verdachte wel schuld heeft in de zin van artikel 6 van de Wegenverkeerswet 1994. Een automobilist heeft onder meer de bijzondere zorgplicht zijn rijgedrag voldoende aan de situatie op de weg aan te passen. Verdachte heeft ter terechtzitting verklaard dat hij ter plaatse bekend was en wist dat er dwarsverbindingen met de parallelwegen aanwezig waren. Met die kennis had verdachte zijn gedrag dienen aan te passen aan de omstandigheden die daartoe op dat moment aanleiding gaven. Dat er sprake zou kunnen zijn van eventuele medeschuld van het slachtoffer doet aan voornoemd oordeel niet af. De rechtbank verwerpt het verweer van de raadsman.

bron: rechtspraak.nl

- 3p 3 De rechter houdt de Golfbestuurder verantwoordelijk voor zijn daden.
3 Leg met behulp van het onderscheid tussen de fenomenale wereld en de noumenale wereld uit dat de rechter in haar uitspraak inderdaad aansluit bij de gedachtegang van Kant.

Leg met verwijzing naar tekst 3 uit wat Kant bedoelt met de fenomenale wereld en wat Kant bedoelt met de noumenale wereld.

In een rechtszaak zijn er twee partijen en een onafhankelijke rechter. Er komen dus drie actoren of spelers aan het woord: de advocaat van de verdachte (of raadsman), de officier van justitie en de rechter. De officier van justitie vertelt tijdens de zitting waarvoor iemand terecht moet staan. Vervolgens ondervraagt de rechter de verdachte over de zaak. De advocaat van de verdachte en de officier krijgen de gelegenheid om vragen te stellen. Daarna houdt de officier van justitie zijn requisitoir: een betoog waarin hij vertelt wat hij van de zaak vindt en een straf eist. Dat kan een boete, een taakstraf of een celstraf zijn.

De rechter heeft de Golfbestuurder in dit geval een gevangenisstraf van zes maanden opgelegd.

Stel je voor dat de Golfbestuurder in hoger beroep zou gaan en een andere advocaat zou nemen die een andere strategie volgt. Deze advocaat zou de vormen van 'moral luck' die Nagel onderscheidt als verzachtende omstandigheden kunnen aanvoeren.

- 3p 4 Welke drie van de vier vormen van moral luck van Nagel zou de advocaat voor de Golfbestuurder kunnen aanvoeren?

Beargumenteer je antwoord met behulp van de inleiding van deze opgave, tekst 2 en tekst 3.

Met betrekking tot het bestaan van de vrije wil zijn er verschillende opvattingen mogelijk afhankelijk van de onderliggende theorie: het determinisme, het compatibilisme en het libertarisme.

Stel je voor dat jij de rechter bent die in dat hoger beroep een uitspraak moet doen. Om voor jezelf duidelijk te maken welke uitspraak je als rechter zou kunnen doen, maak je een overzicht met drie verschillende uitspraken in deze zaak.

Bij elke uitspraak ga je uit van een andere opvatting van vrije wil. Het determinisme bespreek je daarbij niet apart, maar koppel je aan de visie van Hume.

Als rechter beroep je je dus op de volgende drie opvattingen: het compatibilisme van Hume, het conditioneel compatibilisme en het libertarisme.

- 3p 5 Beargumenteer van elk van deze drie opvattingen over het bestaan van de vrije wil of jij die geschikt vindt om tot een veroordeling van de Golfbestuurder te komen.

Opgave 2 Neuroplasticiteit en wilsbekwaamheid

‘Studeer, slaap, maak muziek, stress niet, maak vrienden, geniet aanzien, drink niet, zweet, speel en kies je ouders met zorg’.

Dit zijn volgens de Nederlandse hoogleraar psychiatrie René Kahn de tien geboden voor ons brein. In zijn gelijknamige boek uit 2011 geeft de hoogleraar adviezen hoe we het beste voor onze hersenen kunnen zorgen. Het boek beslaat tien hoofdstukken, één hoofdstuk voor elk gebod. Overigens wordt het tiende gebod met een knipoog gegeven; over wie je ouders zullen zijn, heb je ook volgens Kahn niet zoveel te zeggen. In een recensie van dit boek wordt het vermogen besproken om bewust onze hersenen te veranderen door middel van ons gedrag. Dit vermogen wordt ‘neuroplasticiteit’ genoemd. In een recensie van het boek wordt de opvatting van Kahn besproken:

tekst 4

Volgens Kahn moeten we de hersenen zien als spieren die we verzorgen en trainen. ‘Het brein is een niet veel minder flexibel, vormbaar en trainbaar deel van ons lichaam dan onze spieren.’ Daar zijn mensen zich nog te weinig van bewust.

Het is opmerkelijk, schrijft Kahn, hoeveel aandacht we hebben voor fysiek welbevinden en uiterlijke schoonheid, en hoe relatief weinig voor cognitieve en sociale gezondheid. Dat is niet gestoeld op inzichten uit de biologie, want ‘de hersenen zijn net zo beïnvloedbaar als elk ander orgaan in ons lichaam.’ Hoeveel invloed we precies hebben is nog niet bekend, maar het is groot genoeg om verschil te maken.

bron: Isabelle Buhre, recensie ‘De tien geboden voor het brein’, 2 maart 2012

De aanmoediging van Kahn om bewust invloed uit te oefenen op onze hersenen lijkt een reactie op de bestseller *Wij zijn ons brein* van de Nederlandse arts en hersenwetenschapper Dick Swaab.

Discussies in de hersenwetenschap raken snel aan het filosofische lichaam-geestprobleem. In deze discussie worden standpunten ingenomen vanuit onder andere het dualistisch epifenomenalisme, het monistisch epifenomenalisme en de identiteitstheorie.

- 3p 6 Tot welke van deze drie stromingen kan de opvatting van Kahn, zoals beschreven in de inleiding en tekst 4, **niet** behoren? Beargumenteer je antwoord voor elk van de drie stromingen.

In de genoemde recensie wordt over Swaabs bestseller het volgende geschreven:

tekst 5

In *Wij zijn ons brein* wordt de manier waarop onze hersenen ons gedrag bepalen beschreven, vanaf de baarmoeder tot de dood. 'Na lezing van dit boek zul je beter begrijpen waarom je bent wie je bent' aldus de uitgeverij – een hele claim, die op mechanisch niveau klopt, maar nog niet veel zegt over je persoonlijkheid, individuele doelen of de inhoud van je gedachten.

naar: Isabelle Buhre, recensie 'De tien geboden voor het brein', 2 maart 2012

In tekst 5 wordt kritiek geleverd op een mechanistische visie op de menselijke geest. Deze kritiek kan ook worden begrepen vanuit het onderscheid tussen elektrische impulsen van onze hersenen en de persoonlijke ervaring of beleving die we hebben.

René Descartes hanteert in zijn filosofie een mechanistische visie op het lichaam en de hersenen.

- 3p 7 Beargumenteer dat Descartes het eens zou zijn met kritiek op een mechanistische visie op de menselijke geest. Geef in je argumentatie het twijfelexperiment van Descartes weer en leg uit hoe dit experiment leidt tot een onderscheid in twee substanties.

Het besproken boek van Kahn volgt op andere boeken die ook uitgaan van het belang van neuroplasticiteit. Zo wordt in *Je bent niet je brein* van de Amerikaanse onderzoeker en psychiater Schwartz en Gladding het idee van verantwoordelijkheid voor ons brein uitgewerkt tot een psychologische zelfhulpmethode.

Deze zelfhulpmethode zou bijvoorbeeld gebruikt kunnen worden bij een drankverslaving die zich uit als een geestelijke en lichamelijke behoefte aan alcohol. Om controle te krijgen over de slechte gewoonten en ongezonde gedachten die horen bij een drankverslaving, moet je volgens de auteurs de misleidende boodschappen van je brein doorzien en vaststellen dat deze niets te maken hebben met wie je werkelijk bent. Zo kun je door 'zelfgestuurde neuroplasticiteit' de aandacht van je geest gebruiken om de fysieke structuur van je brein te veranderen en van een drankverslaving af te komen.

Centraal daarbij staat volgens de auteurs het bewuste gebruik van de vrije wil dat in het boek zelfbeschikking wordt genoemd. Zij veronderstellen daarbij dat we onze hersenen hebben en niet onze hersenen zijn.

Hoewel het idee van zelfgestuurde neuroplasticiteit als zelfhulpmethode ten tijde van het leven van Descartes niet bekend was, laat zijn filosofie tot op zekere hoogte toe dit idee te begrijpen en te beschrijven.

Descartes maakt in zijn filosofie een onderscheid tussen de acties en de passies van de ziel en bij beide maakt hij weer een onderverdeling.

- 4p 8 Leg de acties en de passies van de ziel en de twee onderverdelingen uit door deze toe te passen op de hierboven beschreven zelfhulpmethode. Gebruik voor de toepassing van de onderverdeling van de passies van de ziel het voorbeeld van de drankverslaafde.

De auteurs van het boek *Je bent niet je brein* noemen het vermogen tot vrije wil of zelfbeschikking, met een verwijzing naar de experimenten van hersenonderzoeker Benjamin Libet, ook wel het vetorecht. Daarbij veronderstellen ze dat de begrippen 'vrije wil', 'zelfbeschikking' en 'vetorecht' dezelfde betekenis hebben:

tekst 6

Het bewuste gebruik van je vrije wil laat zien dat jij niet degene bent die de misleidende gedachten, impulsen en neigingen veroorzaakt, maar dat je brein dat doet!

Je zelfbeschikking, vetorecht, biedt je het vermogen om weerstand te bieden aan de destructieve boodschappen en neigingen die van je brein afkomstig zijn.

Wanneer je je aandacht op constructief, gezond gedrag richt, worden er in je hersenen met behulp van zelfgestuurde neuroplasticiteit nieuwe hersenverbindingen aangemaakt die dat gedrag tot voorkeursgedrag maken. Dit is de manier waarop je je brein kunt veranderen!

bron: Jeffrey Schwartz en Rebecca Gladding, 'Je bent niet je brein', 2011

In het boek geven de auteurs in een tussenzinnetje toe dat de betekenis van wat Libet ontdekte – en dat zij als basisidee van hun zelfhulpmethode gebruiken – onder filosofen en hersenwetenschappers nog steeds onderwerp van discussie is.

- 3p 9 Denk jij dat het bewuste gebruik van een vrije wil, zoals beschreven in tekst 6, mogelijk is? Geef in je antwoord zowel een argument voor als een argument tegen op basis van Libets experiment. Beargumenteer vervolgens of jij, op basis van het door jou ingenomen standpunt, wel of niet 'je brein bent'.

In de psychiatrische literatuur, waartoe ook de boeken *De tien geboden voor het brein* en *Je bent niet je brein* behoren, is er behalve de discussie over zelfbeschikking als vetorecht ook discussie over de grenzen aan zelfbeschikking. In deze discussie wordt zelfbeschikking vaak aangeduid als 'wilsbekwaamheid' en het ontbreken ervan als 'wilsonbekwaamheid'. Wilsbekwaamheid speelt bijvoorbeeld een belangrijke rol wanneer een psychiater een patiënt gedwongen wil behandelen, dat wil zeggen zonder instemming van de patiënt. In dat geval moet een patiënt wilsonbekwaam of ontoerekeningsvatbaar zijn verklaard.

Filosofo Neelke Doorn vindt dat het begrip 'wilsbekwaamheid' in de psychiatrie op onbevredigende wijze wordt gehanteerd. In haar boek uit de reeks *Psychiatrie & Filosofie* probeert ze aan de hand van de filosofie van Peter Strawson een zinvoller begrip van zelfbeschikking of wilsbekwaamheid te ontwikkelen:

tekst 7

Om op een zinvolle manier invulling te geven aan het recht op zelfbeschikking kunnen we niet volstaan met een abstract mensbegrip, maar hebben we een rijkere duiding van de mens nodig, waarin zijn volle levenssamenhang tot uiting komt.

In plaats van zich te richten op de verschillende standpunten kijkt Strawson naar de mogelijkhedenvoorwaarden van de vrije wil. Dit transcendentale niveau gaat vooraf aan de discussie tussen deterministen, libertariërs en compatibilisten.

Als de wil zo nauw verbonden is aan de menselijke levenssamenhang, zoals Strawson laat zien, dan is het voor een goed begrip van wilsbekwaamheid noodzakelijk dat het steunt op een duidelijke visie op de menselijke identiteit.

naar: Neelke Doorn, 'Wilsbekwaamheid, weldoen, autonomie, identiteit', 2009

Doorn verbindt haar ideeën over zelfbeschikking of wilsbekwaamheid, zoals gebruikt in het vakgebied van de psychiatrie, aan morele verantwoordelijkheid.

Ook bij Strawson zijn de wil en verantwoordelijkheid aan elkaar verbonden. Strawson maakt een onderscheid tussen twee houdingen.

- 3p 10 Beargumenteer aan de hand van 'menselijke levenssamenhang' in tekst 7 dat Strawson een zinvolle invulling kan geven aan wilsbekwaamheid. Beargumenteer daarna waarom de objectiverende houding van Strawson de zinvolle invulling van wilsbekwaamheid kan ondermijnen. Beargumenteer ten slotte met een afweging van de vorige twee argumenten of jij het eens bent met Doorns stellingname in tekst 7.

Om beter te begrijpen wat zelfbeschikking of wilsbekwaamheid betekent, gaat Doorn ook in op de vraag wat de vrije wil inhoudt. Volgens haar verwijst de vrije wil naar een psychische realiteit die niet meer als vanzelfsprekend wordt aangenomen in een tijd waarin de wereld steeds meer in natuurwetenschappelijke termen beschreven wordt.

Daarom is er volgens haar in de praktijk van de psychiatrie een beter begrip nodig van wat vrijheid en wilsbekwaamheid inhouden. Psychiaters moeten immers kunnen rechtvaardigen waarom zij de ene persoon wilsbekwaam verklaren en gedwongen behandelen, terwijl ze dit bij een andere persoon niet doen. Doorn schrijft:

tekst 8

In deze conceptualisatie van wilsbekwaamheid is een grote rol weggelegd voor de notie van verantwoordelijkheid. Ook autonomie krijgt hierin een belangrijke plaats, zij het niet op de traditionele liberale manier. Door autonomie te baseren op positieve vrijheid probeer ik een uitweg te bieden uit de impasse die de discussie omtrent wilsbekwaamheid al meer dan dertig jaar in haar greep houdt.

naar: Neelke Doorn, 'Wilsbekwaamheid, weldoen, autonomie, identiteit', 2009

De benadering die Doorn voorstaat met betrekking tot wilsbekwaamheid in de psychiatrie, lijkt een geesteswetenschappelijke te zijn. Dit blijkt onder meer uit haar nadruk op het belang van levenssamenhang (tekst 7). Het begrip 'levenssamenhang' speelt ook een belangrijke rol in het werk van filosoof Wilhelm Dilthey. Hij bakende de geesteswetenschappen af van de natuurwetenschappen en verklaarde de hermeneutiek als eigen onafhankelijke methode van de geesteswetenschap. De hermeneutische cirkel staat daarbij tegenover de empirische cyclus die kenmerkend is voor de natuurwetenschappelijke aanpak.

Wanneer je psychiater wilt worden, waarvoor je eerst geneeskunde moet studeren, heb je een natuurwetenschappelijke achtergrond nodig. Zo wordt bijvoorbeeld als eis aan het middelbare schooldiploma gesteld dat je dit hebt behaald met het profiel Natuur & Gezondheid of met het profiel Natuur & Techniek.

- 3p 11 Kan het begrip 'wilsbekwaamheid' volgens jou beter worden benaderd vanuit de natuurwetenschap of vanuit de geesteswetenschap? Beargumenteer je antwoord met een uitleg en toepassing van de hermeneutische benadering of met een uitleg en toepassing van de empirische cyclus.

Opgave 3 Zelfverwerkelijking in het wild

In 1845 trok de toen achtentwintigjarige Amerikaanse schrijver Henry David Thoreau zich terug in een zelfgebouwde hut aan het Waldenmeer in Massachusetts. Hij wilde als een kluizenaar leven – weg van het volgens hem kunstmatige leven in de maatschappij. Over zijn beslissing schrijft hij in zijn boek *Walden or Life in the Woods* uit 1854, dat de beschaving onze huizen heeft verbeterd, maar niet in gelijke mate de mensen heeft verbeterd die erin wonen.

Thoreau had moeite met de maatschappij, omdat hij zijn medemensen eerst hard zag ploeteren voor hun inkomen en daarna hun geld zag uitgeven aan luxeproducten. Ze waren volgens Thoreau bezig met zaken die in een echt, authentiek leven niet nodig zijn: met macht, status en prestige. Al van kinds af aan droomde hij ervan om in een hutje aan het Waldenmeer te gaan wonen, hij wilde onafhankelijk zijn. In zijn boek staat het volgende over zijn redenen om uit de bewoonde wereld weg te trekken:

tekst 9

Ik ging de bossen in omdat ik bewust wilde leven, om me alleen met het wezenlijke bezig te houden en te onderzoeken of ik kon leren wat het leven me moest leren, zodat ik niet op mijn sterfbed zou moeten ontdekken dat ik niet geleefd had. Ik wilde het leven diep doorleven en alle merg eruit zuigen, om zo dapper en Spartaans te leven dat ik alles wat niet het leven was, kon verdrijven.

naar: Henry Thoreau, 'Walden or Life in the Woods'

Thoreau laat in zijn boek zien dat hij zijn eigen identiteit wil scheppen in plaats van dat aan de maatschappij over te laten.

Ook de filosoof John Stuart Mill noemt het scheppen van een eigen identiteit een noodzakelijk bestanddeel van welzijn. Daarnaast geeft hij in zijn boek *Over Vrijheid* drie redenen voor het idee dat je actief betrokken moet zijn bij de vorming van je eigen karakter.

- 3p 12 Zijn de drie redenen die Mill noemt voor de actieve betrokkenheid bij de vorming van het eigen karakter van toepassing op Thoreau? Beargumenteer je antwoord aan de hand van elk van de drie redenen van Mill, tekst 9 en de inleiding bij tekst 9.

Thoreau zag mensen kiezen voor het leven dat anderen ook hadden. Volgens hem werden werknemers door het maatschappelijk systeem slaven die veel van hun vrijheid inleverden. Zij waren niets meer dan een radertje in een geheel. Tegenover materiële rijkdom en een burgerlijk bestaan, stelde Thoreau de rijkdom van de geest. Aan het eind van *Walden* schrijft Thoreau:

tekst 10

Wees een Columbus naar hele nieuwe continenten en werelden binnenin jezelf, en open nieuwe kanalen, niet voor de handel, maar voor het denken. Ieder mens is de heer van een rijk, waarbij vergeleken het aardse keizerrijk van de tsaar maar een dwergstaatje is.

bron: Henry Thoreau, 'Walden or Life in the Woods'

Thoreaus stijl en zoektocht doen soms denken aan het werk van de Duitse denker Friedrich Nietzsche. Nietzsche schrijft in zijn werk *Voorbij Goed en Kwaad* over zijn bewondering voor mensen die zich verzetten tegen het volgen van een kuddemoraal.

Thoreau zou iemand kunnen zijn waarvoor Nietzsche bewondering zou hebben.

- 3p 13 Waaruit blijkt dat Thoreau een nietzscheaanse moraal nastreeft? Beargumenteer je antwoord aan de hand van tekst 9, tekst 10 en de inleiding bij tekst 9 en aan de hand van een uitleg van de begrippen instrumentele en intrinsieke waarde.

Toen zijn broer in 1842 aan de ziekte tetanus stierf, was dit een traumatische ervaring voor Thoreau. Twee jaar na deze ingrijpende gebeurtenis koos Thoreau voor een kluizenaarsbestaan in het bos en liet daarmee al zijn zekerheden achter.

Jean Paul Sartre schrijft in zijn essay *Existentialisme is een humanisme* over het maken van keuzes, waarbij hij de begrippen 'radicale keuze' en 'mauvaise foi' (kwade trouw) introduceert.

- 3p 14 Wanneer zou Sartre dit handelen van Thoreau beoordelen als mauvaise foi en wanneer zou het volgens Sartre een uiting zijn van een radicale keuze? Beargumenteer je antwoord aan de hand van een uitleg van de begrippen 'radicale keuze' en 'mauvaise foi' en aan de hand van Sartres visie op de samenhang tussen vrijheid en verantwoordelijkheid.

Thoreau inspireerde veel mensen met zijn ideeën over vrijheid en de natuur. Zo'n honderdvijftig jaar na Thoreau, in 1992, trekt de dan vierentwintigjarige Chris McCandless – die zichzelf Alexander Supertramp noemt – de wildernis van Alaska in.

Hij heeft weinig uitrusting bij zich, maar in zijn rugzak zit wel Thoreaus *Walden or Life in the Woods*.

McCandless' leven is verfilmd in *Into the Wild*. Tekst 11 is een bespreking van die film.

tekst 11

Vlak na het behalen van zijn universitair diploma knipt hoofdpersonage Christopher McCandless zijn identiteitskaart door en schenkt al zijn spaargeld – 24 000 dollar – aan een goed doel. Zo wil hij op zijn 22ste de band doorknippen met zijn ouders en hun wereldje van ‘valse zekerheid en materiële overvloed’. Zijn ouders hadden voor hun briljante zoon een nog briljantere carrière in gedachten. Hij denkt daar zelf anders over. Voor hem zijn carrières ‘een uitvinding van de 20ste eeuw’.

Hij is ervan overtuigd dat je eerst alles moet loslaten om helemaal vrij te kunnen zijn. Vrij om zichzelf te ontdekken, te ontplooien en echt te leven. Alles wat hij daarvoor meent nodig te hebben, is natuur en literatuur. De titel van het eerste hoofdstuk van deze film luidt ‘Mijn Eigen Geboorte’. Christopher neemt zelfs een nieuwe naam aan: ‘Alexander Supertramp’. Vrij vertaald: de ‘superzwerfver’.

De wereld blijkt al snel gecompliceerder dan de mooie woorden van poëten en romanciers. Al reizend ontdekt hij de barsten in de werkelijkheid en zichzelf. Zo blijkt dat hij niet in staat is zich langdurig aan anderen te binden.

Telkens wanneer hij op het punt staat tot een hechte band te komen met iemand, gaat hij er – letterlijk – voor dag en dauw vandoor. Net zoals hij deed ten aanzien van zijn ouders en zijn zus. Telkens zonder een enkel bericht na te laten.

Alexander is weliswaar ‘altijd al een geboren avonturier’, zoals zijn zus zegt, maar hij is evenzeer op de vlucht. In zijn puberjaren kwam hij tot de ontdekking – buiten medeweten van zijn ouders om – dat hij eigenlijk een bastaardzoon is. Deze ontdekking gooide zijn gehele identiteitsgevoel overhoop, ‘als een rivier die plots omhoog begint te stromen’.

Daarom probeert hij zo hartstochtelijk een nieuwe, eigen identiteit op te bouwen.

naar: filmbespreking.be

De filosoof Harry Frankfurt, is het eens met Sartre dat een mens erop gericht is zichzelf te verwerkelijken, maar hij verschilt van opvatting met Sartre hoe mensen dit doen.

Frankfurts analyse van eerste- en tweede-orde-verlangens zou je kunnen opvatten als een kritiek op Sartres idee van radicale keuze.

2p 15 Geef aan de hand van tekst 11 een voorbeeld van eerste- en tweede-orde-verlangens die Alexander zou kunnen hebben.

Leg in de uitleg van je voorbeeld uit wanneer Alexander volgens Frankfurt uit vrije wil zou kiezen.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Net als Harry Frankfurt heeft ook Charles Taylor kritiek op Sartres idee van radicale keuze. Sartres eigen voorbeeld van een student die een keuze moet maken tussen vechten voor zijn vaderland of zorgen voor zijn moeder, is, volgens Taylor, juist in tegenspraak met het idee van radicale keuze.

Tegenover het idee van radicale keuze stelt Taylor de begrippen 'zwakke en sterke zelfevaluatie' en 'zelfinterpretatie'.

Taylor zou zijn kritiek ook aan de hand van het verhaal van Alexander kunnen uitleggen.

4p 16 Verwerkelijkt Alexander zichzelf volgens Taylor?

Beargumenteer je antwoord met behulp van een zwakke en sterke zelfevaluatie en van een zelfinterpretatie van Alexander die je maakt naar aanleiding van tekst 11.

Geef vervolgens de kritiek die Taylor heeft op Sartres idee van radicale keuze aan de hand van het verhaal van Alexander met een verwijzing naar tekst 11.

Hoewel Sartre en Taylor het oneens zijn over de manier waarop een mens zichzelf zou kunnen verwerkelijken, geloven zij wel dat zelfverwerkelijking mogelijk is.

Er zijn echter ook sceptici die ervan overtuigd zijn dat zelfverwerkelijking een typisch westerse misvatting is, zoals de filosofen John Gray en John Doris. Op basis van modern psychologisch onderzoek verwerpen zij het hele idee van zelfverwerkelijking.

3p 17 Denk jij dat Alexander zichzelf verwerkelijkt?

Beargumenteer je antwoord aan de hand van de definitie van vrije wil als zelfverwerkelijking, de vier aspecten van zelfverwerkelijking, tekst 11 en de kritiek van Gray en Doris op het idee van zelfverwerkelijking.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.